

МУНИЦИПАЛЬНАЯ БЮДЖЕТНАЯ ДОШКОЛЬНАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ
«ДЕТСКИЙ САД № 2 «МИЧЭЭР» С. БОРОГОНЦЫ»
МУНИЦИПАЛЬНОГО РАЙОНА «УСТЬ-АЛДАНСКИЙ УЛУС (РАЙОН)»

РЕСПУБЛИКА САХА (ЯКУТИЯ)

Согласовано:
Старший воспитатель
Савельева В.А. *Савельева*
« 2 » *сентября* 2022г.

Утверждено:
Заведующий
Жиркова К.Н. *Жиркова*
Приказ № *01-04/51*

« 2 » *сентября* 2022г

«Чугдаарар чуорааннар»
Улахан уонна бэлэмнэни белех оболоругар
фольклорнай куруьуок былаана
2022-2023 уе.дь

Иитээччи: Осипова Э.Е

Фольклорнай куруьуок былаана

СЫАЛ – СОРУК

Фольклорга уерэтии сурун сыала-соруга маньик:

- 1. Норуот уус-уран айымньытыгар игтэриэьи уескэтии, теребут тыл диригин, ийэ тыл имэнин инэриин.*
- 2. Фольклор айымньыларын кеметунэн о5о тылын байытыы, уустаан-ураннаан бэргэн-хомо5ой тылынан кэпсэтэр дьобурун сайыннарыы.*
- 3. Фольклор жанрдарын о5о истэн араара уерэнэрин ситиьии.*
- 4. Фольклор араас керунун туьанан о5о ойуулаан-дьуьуннээн, образтаан толкуйдуур дьобурун эрчийии, фантазиятын сайыннарыы.*
- 5. Норуот айымньытын геройдарын утуе холобурун сизэр-майгы еттунэн иитиигэ кедьуустээхтик туьаныы.*

Алтынны

ОСТУОРУЙА

Иитэр-уерэтэр сорук:

- обо остуоруйаны сэргээн, кэрэхсээн истэрин ситиьии;
- остуоруйа геройдарын утуе быьытын обону сизэр-майгы еттунэн иитиигэ туьаныы;
- остуоруйа кеметунэн обо тылын байытыы, кэпсиир дьобурун сайыннарыы;
- ойуулуун-дьуьуннээн, образтаан толкуйдуурга эрчийии, фантазиятын сайыннарыы.

Остуоруйа диэн норуот бэйэтин бабатын, эрэлин, олобун-дьабабын туьунан этэр, кэрэхсээн истиллэр дьикти-дьиибэ, фантастической кэпсээнэ ааттанар. Остуоруйа бары омуктарга барыларыгар баар. Саха остуоруйата обону сырдык ыраба, утуе санааба, кыларыян турар кырдыкка угуйар, уьуйар сыаллаах-аналлаах. Саха остуоруйата ус белеххе араарыллар:

- хамсыыр харамай;
- олох-дьабах туьунан;
- дьиктилээх-алыптаах остуоруйа.

- Еней Бетуук
- Дьэрэкээн оболор
- Чурум-Чурумчуку
- Таал-таал эмээхин
- Бизс ынахтаах Бэйбэрикээн эмээхин

СЭТИННИ ЕС ХОБООНО

Олох-дбаах, быыы-майгы туьунан тумуктэммит ейу-санаанытабыйах тылынан дьуьуннээн этии ЕС хобооно диэн аатанар. Тылынан сьэргээтэххэ теье эмэ уьун кэпсээн тумугун ЕС хобооно уерэ-дьуерэ тыллаах биир обраьынан этэн бутэрэр.

ЕС хобооно обону сизэр-майгы еттунэн иитиигэ кемелеех, кини тылын байытар, сыты, уус-уран онорор. Холобур, сурэбэлдьиир, улэттэн куотунар о5о5о маннык ЕС хобоонун туттуохха сеп: «Сурэбэ суох суус субэлээх», «Улэ уксэ – тыл аабыйаба учугэй».

ЕС хобоонун маннык темаларга белехтуеххэ сеп:

- добордобуу туьунан;
- майгы-сигили туьунан;
- субэ-ама суолталаах ЕС хобоонноро.

«Добордобуу туьунан»

Суол кийитэ добордоох, айан кийитэ аргыстаах.

Албын – албын атастаах, туюкун – туюкун дьуегэлээх.

Ойуурдаах куобах куобах буолар, дьонноох кийи кийи буолар.

Уолбат урэби кураанна, учугэй кийини алдьархайга билэллэр.

Норуот кууьэ – кемуел кууьэ.

Субэ – бухатыыр.

Утуе кийи ус уйэ тухары умнуллубат.

«Майгы-сигили туьунан»

Тыала суохха масс хамсаабат.

Кийи эриэнэ иьигэр, суеьу эриэнэ таьыгар.

Арыы урдугэр уу дагдайбат.

Кырдьык урдугэр сымыйа ыттыбат.

Муора уута тобугунан, халлаан уута хабарбатынан.

Сыыла сылдьан сыарба быатын быар.

Тимир тириитин кэппит.

Бизэрин бэскэ ыйаабыт, уунарын умнан кэбиспит.

Кебен кеттебунэ, кеппе ерукуйэр.

Урдэ уус бэргэьэ, анна адыр уу.

Этиллибит ийллибиккэ буолбат.

Кетер еунэн, киьи ейунэн.

Иьигэр былас иуостаах киирбит.

Эрбэх урдугэр сэттэтэ эргийбит.

«Субэ-ама суолталаах»

Биир бэйэн биэс буолуон суоба.

Кырдыабастан аргыьынан, эдэртэн эйэтин ыл.

Киьи киэнигэр бабарыма, бэйэн киэниттэн матыан.

Киьи тыла – батыйа.

Оьол терует терде обот-соллон.

Куьабаннаах учугэй куустуспутунан сылдыаллар.

Оннообор от-мас урдуктээх-намыьахтаах.

Суеьу куруелээбэ, киьи тебелеебе учугэй.

Тумсугун дулбаба соттума.

Хантайтан туран силлээмэ, хараххар туьуе.

Куруе намыьабынан кетуллэр.

Тиэтэйбит сыарба сыыр анныгар хаалар, тиэтэйбэтэх сыыр урдугэр тахсар.

Ыстаабыккын эрэнимэ, ыйыстыбыккын эрэн.

Тымныы – уол обо доборо, куьабан киьи тойоно.

Токко сыа да сымсах, ааска уу да минньигэс.

АХСЫННЬЫ ТААБЫРЫН

Таабырын диег тугу эмэни атын кестуунэн сыбыаннаан таайтарар кыра айымньы ааттанар. Таабырын тугу эмэ тухха эмэ холуу, тэннии сатыыртан тахсар. Таабырын сурун суолтата – тэнниир сатыыртан тахсар. Таабырын сурун суолтата – тэнниир дьобуру, булугас, сытыы ейу сайыннарар, уус-уран тылга уьуйар.

1. Айылба кестуулэрэ: кун, ый, халлаан, сир, былыт, ардах, хаар, тыал, туун, суол, чабылбан, этин.
2. Кыллар: кырынаас, тайах, таба, эьэ.
3. Туттар сэп-сэбиргэл: саа, саа эстэрэ, хотуур, кыраабыл, сиэрпэ, суха, мунха, тыы, чааркаан, хайыьар, атырдыах, салааска, кыптыый, быьах, сугэ, эрбии.
4. Хамсыыр-харамай:
 - А) уен-кейуур: кымырдабас, хомурдуос, аына, лыах (урумэччи), сахсырба, кумаар, таракан, тойон ынырыа, тигээйи, кулумэн, ообуй обус, чизэрбэ.
 - Б) уу харамайдара: балык, баба, собо, сордон.
5. Кыи, кыи миэстэлэрэ: кыи, тебе, батах, харах, мурун, кулгаах, аях, тиис, тыл, илии, тарбах, тынырах, ытыс, атах, киин.
6. танас сап, истэнэр тэрил: иннэ, сап, суутук, тимэх, сыалдыа, утулук, бэргэьэ.
7. уерэх, наука, техника: уерэх, кинигэ, сурук, харандаас, радио, телевизор, трактор, борохуот, аал, электростанция, электричество уота, самолет.

ТОХСУННЬУ

ЧАБЫРБАХ

Чабырбах саха норуотун тылынан айымньытын саамай кердеех, сыты сатирической формата. Тас кизбинэн хобоонно маарынныыр, ол гынан баран субурбута кылгас, кэрчик буолар. Чабырбах тылынан лабырбаччы тургэнник этиллэр биитэр ырыа анаардаан толоруллар. Чабырбах этэргэ оболор тыллара-естере эрчиллэр, тургэнник ейдуур дьобура сайдар.

Чабырбах икки керуннэ арахар: 1. Сатирической чабырбах. Манна дьон куьабан быьыыта-майгыта сыты бэргэн тылынан этиллэр;

2. обобо аналлаах чабырбах (ахсаан чабырбах, кэрискэ чабырбах).

Чабырбабы аабаргытыгар тыыннытын сепке ылыахтааххыт.

Этиьиик, хобуоччу кыргыттар.

Тыллаах буолар чабырбах.

Куьабан уол туьунан (В. Еремеев)

Обус саба буолуобун... (П. Тобуруокап)

Чыыбы-чаабы чыычаах... (Г. Иванова)

Ахсаан чабырбах (Е. Местникова)

Чабырбахтар (Е. Местникова)

Анды сымьыта (Т. Наумовской)

Сылга чабырбаба (Г. Никулин)

Атах туьунан (Е. Местникова)

Тебе (Г. Иванова)

Уен чабырбаба (Г. Никулин)

Ат

Детсад олобуттан

Аана алаадьылара... (П. Тобуруокап)

Туруйа сымьыта... (П. Степанов)

Чыычаах обото

Кыьын (Е. Местникова)

Куьун

Сааскы туптэ

Былырга чабырбахтар (С. Зверев)

Куех кеппе (С. Зверев)

Ахсаан чабырбах (Е. Мартынов)

ОЛУННЬУ ОЬУОХАЙ

Саха тылынан уус-уран айымньытын биир саамай тэнийбит, баай, олобу кытта тэnnэ сайдар жанра оьуохай буолар. Манна искуссва ус керунэ кестер: ункуу, ырыа, поэзия силбэьэр. Ыччаты уус-уран тылга уьуйар, этин-хаанын эрчийэр, эстетическай ертунэн эргиччи иитэр-сайыннарар норуот айымньыта буолар.

Оболор бастаан ыллаабакка атахтарын сепке хамсата куну батыьа хаамарга уерэнэллэр. Уерэтии бэйэ оройуонуни оьуокайын хаамытыттан сабаланар.онтон ункуу тылын утуктэргэ уерэтиллэр. Бастаан туох да ис хоьооно суох кеннеру «оьуокай, эьизкэй» диэн тыллары араастаан мелодиялаан, урдэтэн-намтатаан ыллатьяхха сеп.

1. Оьуокай тойугун утуктэр;
2. Атаьын тойук ритмигэр тэннээн чэпчэкирик сыбарытар;
3. Оьуокайы таьаарарга холонор.

КУЛУН ТУТАР ТОЙУК

Тойук – норуот ырыата. Саха олоьун-дьаьаьын, дьарыгын, итэьэлин кытта сибээстээх сизэр-туом силигин толоруу барыта ырыалаах-тойуктаах буолара. Тойук дьизэрэтии уонна дэгэрэн мелодиятынан тороруллар. Саха кибитэ ьыьаахха буоллун араас ьырааьынньыктарга уруйдаан-айхаллаан туойар. Тереебут дойдутун кэрэтин, норуот утуе угэстэрин хоьуйар. Оьо тойугу дьээ-буо диэнинэн сабалаан, уруйдаан-айхаллаан ейдеен олонхоттон, оьуокайтан араара уерэнэр.

Тойугу билиьиннэрии:

1. Оьо тойугу иллэн кэмнэ, дьоро кизьэьэ, анал дьарыкка куруук истэр, сэргиир, себулуур.
2. Дьоллоох оьо саас, олох, тереебут дойду, айылба туьунан тойугу бэйэтэ толорон керерге холонор.

МУУС УСТАР

ОЛОНХО

Саха норуотун уус-уран айымньытын саамай урдук чыпчаала – олонхо. Олонхо – бухатырдар охсуууларын хоууйар кердерер эпической айымньы. Фантазията олус кустээх, образтара модун, ойуулуур-дьууннуур ньымата дьикти баай.

1. Олонхо кириитэ: бухатыр тереебут-уескээбит тердун-ууун, дойдутун-сирин, кини бэйэтин дьуунун-бодотун, танаабын-сабын, сэбин-сэбиргэлин хоууйуу.
2. Терует: кини ол курдук учугэйдик олордобуна абааы бухатыра кэлэн саба туээн, уоран-талаан былдыаан барара кестер.
3. Бухатыр сырыыта-айана бухатыра абааы бухатырдарын кытта охсууута кестер: охсууу араас сирдэринэн барар керуннэнэр, араас былдылааннары-кирбиилэри туоруур. Ол да буоллар айы бухатыра кэлин уугар геройдуу кыайар.
4. Бухатыр охсууута бутэн, сырыытын-айанын ситэн, атын дьонун быыбаан тереебут дойдутугар-сиригэр кэллэ.
5. Кинини дьоно айхаллы керселлер, ыыях ыан, улуу уеруу буолар, дьоллоох олох эргийэр, уоллаах кыыс холбоон, кьи-суеу терде буолан олоролор.

Олонхо туунан ейдебулу бизэри:

- Олонхо бухатырдар охсуууларын хоууйар;
- Олонхого кун улууа, айы уонна абааы аймаба диэн икки суолга араарыллар.
- Ого олонхо сурунгеройдарын аатын билэр, иллюстрацияны керен уонна ыллыр мелодияларын араарар. Олонхону ыитиннэри, ис хобоонун быаары.

Аабан ыитиннэригэ

С. Васильев «Эрчимэн Бэргэн», Бухатыр ата.

Список использованной литературы.

1. Алексеева М. М., Яшина В. И. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников. –М.: Академия, 2000. –400с.
2. Алексеева М. М., Яшина В. И. Речевое развитие дошкольников. –М.: Академия, 1999. –159с.
3. Аникин В. П. Русские народные пословицы, поговорки, загадки, детский фольклор. –М.: Учпедгиз, 1957. –240с.
4. Аполлонова Н. А. Приобщение дошкольников к русской национальной культуре // Дошк. воспитание. -1992.-№5-6.-С. 5-8.
5. Аргунова В.Л.и др.,Аа5ар киinigэ.-АО НИК «Бичик»
6. Боголюбская М. К., Шевченко В. В. Художественное чтение и рассказывание в детском саду. –М.: Просвещение, 1970. –148с.
7. Бородич А. М. Методика развития речи детей. –М.: Просвещение, 1981. – 255с.
8. Бухвостова С. С. Формирование выразительной речи у детей старшего дошкольного возраста. –Курск: Академия Холдинг, 1976. –178с.
9. Венгер Л. А., Мухина В. С. Психология. –М.: Просвещение, 1988. –328с.
10. Воспитание детей в старшей группе детского сада /Сост.: Г. М. Лямина. – М.: Просвещение, 1984. –370с.
11. Генералова Н. Русские народные потешки в жизни малышей // Дошк. воспитание. -1985.-№11.-С. 21-24.
12. Герасимова М.А. Чоргуй,чобуо чабыр5ах!//Дь:Бичик,2013
13. Луковцев В.Н.,Макеева М.Г. О5о литературатын антологията/Сост.:2015- НКИ «Бичик» РС(Я)
14. Маркова А.П. Кырачааннарга С.Васильев- Борогонскай олонхолорун билибиннэри./Сост.:2012- НКИ «Бичик» РС(Я)
15. Попова Е.Н. Ес хобоонноро./Сост.:2012- НКИ «Бичик» РС(Я)
16. Попов И.К. Саха таабырыннара,ес хобоонноро,чабыр5ахтара./Дь: Айар,2021
17. Решетников П.Е. Куенэ ке5еччер аттаах куустээх-уохтаах Кун Кундулу бухатыыр./Сост.:2009- ООО «Компания «Дани Алмас»,2009
18. Чехордуна Е.П. Олонхо дойдута/Дь:Бичик,2014